

DARIUSZ WALENCIK

NABYWANIE DÓBR DOCZESNYCH PRZEZ OSOBY PRAWNE KOŚCIOŁA KATOLICKIEGO W ŚWIETLE PRAWA POLSKIEGO I PRAWA KANONICZNEGO

WPROWADZENIE

Kościół katolicki¹, jak każdy inny podmiot, aby mógł działać, potrzebuje – oprócz wolności podejmowania decyzji – środków materialnych niezbędnych do ich realizacji, tradycyjnie nazywanych dobrami doczesnymi Kościoła. Na wstępie nasuwa się pytanie: co stanowi podstawę uprawnień Kościoła w tej dziedzinie? Jeśli chodzi o współczesne stanowisko Kościoła katolickiego w tym zakresie, to zgodnie z nauką Soboru Watykańskiego II domaga się on, aby „miał taką wolność działania, jakiej wymaga troska o zbawienie ludzi” (DWR 1), dlatego też, „działając w doczesności posługuje się rzeczami doczesnymi w stopniu, w jakim wymaga ich właściwe posłannictwo” (KDK 76), dla którego spełnienia również „potrzebuje ludzkich zasobów” (KK 8). Wielkości tych zasobów nie da się określić generalnie i abstrakcyjnie. Z misji bowiem Kościoła wynika konieczność posiadania środków niezbędnych do „sprawowania kultu, prowadze-

¹ Kościół katolicki w Polsce tworzą cztery obrządki: rzymskokatolicki (łaciński), greckokatolicki (bizantyńsko-ukraiński), ormiańskokatolicki i bizantyńsko-słowiański. Prawo kanoniczne jest skodyfikowane w Kodeksie Prawa Kanonicznego z 1983 r. (dla obrządku łacińskiego) i w Kodeksie Kanonów Kościołów Wschodnich (dla pozostałych obrządków). W niniejszym artykule odwołam się do norm zawartych w obu kodeksach.

nia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy”².

W związku z tym kan. 1254 § 1 KPK stanowi, iż: „Kościół katolicki na podstawie prawa wrodzonego, niezależnie od władzy świeckiej, może nabywać dobra doczesne, posiadać je, administrować i alienować, dla osiągnięcia właściwych sobie celów”³. Z deklaracji tej wynika, że uprawnienia Kościoła katolickiego w tym zakresie mają podstawę w „prawie wrodzonym Kościoła” (*ius nativum*), czyli ostatecznie w podstawowym prawie człowieka do wolności religijnej, wynikającym z przyrodzonej godności ludzkiej. Jest to istotna racja uprawnień majątkowych nie tylko Kościoła katolickiego, ale każdego związku wyznaniowego. Uprawnienia te należą się Kościołowi niezależnie od władzy państwowej – państwo nie nadaje ich Kościołowi, ale uznaje je za konsekwencję poszanowania podstawowego prawa osoby ludzkiej do wolności religijnej w wymiarze instytucjonalnym⁴.

Co prawda doświadczenia europejskie dowodzą, że samego – ujętego w kan. 1254 § 1 KPK – prawa Kościoła do nabywania i posiadania majątku raczej się nie kwestionuje, odwołanie się jednak do prawa wrodzonego ma słabą siłę przekonującą. Skuteczność prawa zależy bowiem albo od możliwości jego egzekwowania, a tej Kościół nie posiada, albo od jego uznania. Dotyczy to także roszczeń finansowych. Dlatego we współczesnych naukach ekonomicznych system finansowania jest korelatywny z systemem wydatków. Zatem, jak proponuje Remigiusz Sobański, na finanse kościelne należy spojrzeć także w ich sprzężeniu z systemem wydatków ponoszonych celowo, tzn. dla uzyskania właściwie pojętych korzyści⁵.

² Kan. 222 § 1 KPK; por. kan. 25 § 1 KKKW.

³ Por. kan. 1007 KKKW.

⁴ Por. J. Krukowski, *Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie. Wprowadzenie do problematyki*, w: *Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie. Materiały Międzynarodowej Konferencji. Sandomierz 13-14 września 1999 r.*, red. J. Krukowski, Lublin 2000, s. 20; J. Krukowski, *Uprawnienia majątkowe instytucji kościelnych*, w: *Polskie prawo wyznaniowe*, red. J. Krukowski, Warszawa 2000, s. 217.

⁵ Por. R. Sobański, *Baza finansowa Kościołów w perspektywie zintegrowanej Europy*, „Prawo Kanoniczne”, 39(1996), nr 3-4, s. 17-18.

Wspomniany autor wskazuje na trzy kategorie korzyści wynikających z misji Kościoła. Na pierwszym miejscu sytuuje korzyści odnoszone przez jednostki, czyli korzyści natury duchowej. Są to korzyści nie do wymierzenia finansowego, solidarnie „finansowane” przez wszystkich wiernych poprzez opłaty i datki, np. ofiary mszalne⁶, ofiary z okazji sprawowania sakramentów⁷, różnego rodzaju taksy⁸. Do drugiej kategorii korzyści kwalifikuje te, które przypadają wspólnocie zorganizowanej w instytucję. Finansowanie infrastruktury Kościoła (diecezje, parafie) także opiera się na opłatach i datkach, np. świadczeniach, o których mowa w kan. 222, 1260, 1263 KPK i 25, 1011, 1012 KKKW. Wreszcie trzecią kategorię korzyści stanowią te, które odnoszą nie tylko wierni i instytucje religijne, ale całe społeczeństwo. Do tych społecznych, a zarazem wymiernych korzyści zaliczyć możemy: szkolnictwo, działalność charytatywną i opiekuńczą, ochronę zabytków⁹.

Pośród wskazanych kategorii korzyści w sferze bezpośredniego zainteresowania państwa pozostają jedynie te, które zaliczane są do grupy trzeciej. Działania Kościoła jednakże są społecznie użyteczne tylko wówczas, gdy funkcjonuje on jako instytucja, a jego wierni czerpią własne korzyści duchowe. Co więcej, z punktu widzenia misji Kościoła właśnie te duchowe korzyści są istotne i wprost zamierzone, a korzyści społeczne są w stosunku do nich wtórne i stanowią ich konsekwencję. Zatem jeśli państwo uznaje fundamentalny charakter praw człowieka i swoją służebną rolę w rozwijaniu osobowości i godności osoby ludzkiej, to nie może pozostawać bierne wtedy, kiedy obywatel postrzega w religii czynnik tego rozwoju. Tym właśnie, według omawianego autora, uzasadnia się aktywna postawa wielu państw¹⁰ w finansowaniu bezpośrednim lub pośrednim misji Kościoła

⁶ Por. kan. 945 KPK; kan. 715 KKKW.

⁷ Por. kan. 848 KPK.

⁸ Por. kan. 1264 n. 1 KPK; kan. 1013 § 1 KKKW.

⁹ Por. R. Sobański, *Baza finansowa Kościołów*, s. 18.

¹⁰ Por. A. Czohara, *Stosunki Państwo – Kościół: Belgia, Francja, Hiszpania, Włochy*, Warszawa 1994, s. 51n.; K. Orzeszyna, *Sprawozdanie z międzynarodowej konferencji „Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie”*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 10(2000), z. 2, s. 251-253.

katolickiego i innych kościołów. Postawa ta – przy przyjęciu wolności religijnej jako normatywnej podstawy wzajemnych stosunków państwa i wspólnot religijnych – nie narusza neutralności światopoglądowej ani świeckości państwa¹¹. Stąd też autonomia kościołów, której dostrzeżenie i uznanie powoduje, że spraw dotyczących ich (w tym spraw majątkowych i religii) państwo – w założeniu świeckie, a więc w sprawach religii niekompetentne – nie reguluje jednostronnie i arbitralnie, lecz poprzez umowy i oparte na tych umowach ustawy.

1. UNORMOWANIA PRAWA POLSKIEGO

Prawo majątkowe Kościoła katolickiego w Polsce aktualnie regulują: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 2 kwietnia 1997 r.¹², konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.¹³, ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania¹⁴, ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej¹⁵ oraz związane z nimi akty wykonawcze¹⁶.

Zgodnie z art. 25 Konstytucji RP kościoły i inne związki wyznaniowe w Polsce są równouprawnione, władze państwowe zachowują bezstronność w sprawie przekonań religijnych, gwarantując swobodę ich wyrażania w życiu publicznym, stosunki między państwem a kościołami i innymi związkami wyznaniowymi są kształtowane zarówno na zasadach poszanowania ich autonomii oraz wzajemnej niezależności każdego w swoim zakresie, jak i współdziałania dla

¹¹ Por. R. Sobański, *Baza finansowa Kościołów*, s. 19.

¹² Dz. U. nr 78, poz. 473.

¹³ Dz. U. z 1998 r., nr 51, poz. 318.

¹⁴ Tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r., nr 26, poz. 319.

¹⁵ Dz. U. nr 29, poz. 154, z późn. zm.

¹⁶ Obszerny wybór źródeł obowiązującego w Polsce prawa wyznaniowego zawierają m.in. następujące publikacje: W. Uruszczak, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Kraków 1997; K. Warchałowski, *Prawo wyznaniowe. Wybór źródeł*, Warszawa 2000; W. Uruszczak, Z. Zarzycki, *Prawo wyznaniowe. Zbiór przepisów*, Zakamycze 2003.

dobra człowieka i dobra wspólnego, stosunki między Rzeczpospolitą Polską a Kościołem katolickim określa umowa międzynarodowa zawarta ze Stolicą Apostolską i ustawy, a stosunki z innymi kościołami i związkami wyznaniowymi określają ustawy uchwalone na podstawie umów zawartych przez Radę Ministrów z ich właściwymi przedstawicielami. Ponadto art. 53 ustawy zasadniczej gwarantuje wolność sumienia i religii oraz określa zakres podmiotowy i przedmiotowy tej wolności¹⁷.

Państwo polskie zapewnia Kościołowi katolickiemu – bez względu na obrządek – swobodne i publiczne pełnienie jego misji oraz zarządzanie i administrowanie jego sprawami na podstawie prawa kanonicznego (art. 5 konkordatu). Szczegółowo sytuację majątkową Kościoła określa dział III i IV ustawy z dnia 17 maja 1989 r., określającej jego sytuację prawną. W przyszłości wzajemne relacje w sprawach majątkowych mają być konsultowane w ramach specjalnej komisji, która zajmie się koniecznymi zmianami dotychczasowego modelu finansowania Kościoła. Nowe regulacje będą uwzględniać potrzeby Kościoła, jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce (art. 22 ust. 2 konkordatu).

Kościelne osoby prawne mogą zatem zgodnie z przepisami prawa polskiego nabywać, posiadać, użytkować i zbywać mienie nieruchomości i ruchome oraz nabywać i zbywać prawa majątkowe (art. 23 konkordatu)¹⁸. Instytucje kościelne prowadzące działalność służącą

¹⁷ Szerzej na ten temat: F. Mazurek, *Prawo człowieka do wolności religijnej*, w: *Kościół i prawo*, t. 5, Lublin 1988, s. 95-106; J. Krukowski, *Konkordat polski. Znaczenie i realizacja*, Lublin 1999, s. 58-79; J. Krukowski, *Kościół i państwo. Podstawy relacji prawnych*, Lublin 2000², s. 275-296; H. Misztal, *Wolność religijna i jej gwarancje prawne*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz 1999, s. 17-64; H. Misztal, *Idea wolności religijnej*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 59-72; W. Góralski, A. Pieńdyk, *Zasada niezależności i autonomii Państwa i Kościoła w Konkordacie polskim z 1993 roku*, Warszawa 2000, s. 11-23; J. Dudziak, *Gwarancje wolności religijnej w Konkordacie zawartym między Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską w 1993 roku*, Tarnów 2002, s. 9-21.

¹⁸ Por. art. 52 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej; F. Wycisk, *Alienacja w prawie kanonicznym*, w: *Encyklopedia katolicka*, t. 1, Lublin 1984, kol. 369; W. Wójcik, *Dobra*

celem humanitarnym, charytatywno-opiekuńczym, naukowym i oświatowo-wychowawczym są zrównane pod względem prawnym z instytucjami państwowymi prowadzącymi działalność służącą analogicznym celom (art. 22 ust. 1 konkordatu). Normy te stawiają kościelne osoby prawne na równi z pozostałymi podmiotami prawa, jednak w odniesieniu do poszczególnych aspektów uprawnień majątkowych mają zastosowanie przepisy szczególne. Przede wszystkim dotyczą one: indywidualnych świadczeń wiernych, w tym darowizn i zbiórek, a nadto fundacji kościelnych oraz Funduszu Kościelnego¹⁹.

1.1. ZBIÓRKI PUBLICZNE

Główne źródło finansowania działalności Kościoła w Polsce – związanej ze sprawowaniem kultu i działalnością duszpasterską – stanowią obecnie indywidualne świadczenia materialne ze strony wiernych, mające charakter dobrowolnych ofiar czy danin. Artykuł 5 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o gwarancjach wolności sumienia i wyznania

doczesne Kościoła, w: *Komentarz do Kodeksu Prawa Kanonicznego z 1983 r.*, t. 4, Lublin 1987, s. 5-102; W. Wójcik, *Podmioty prawa własności mienia kościelnego w prawie kanonicznym i w prawach cywilnych na ziemiach polskich*, w: *Kościół i prawo*, t. 10, Lublin 1992, s. 127-184; M. Sitarz, *Warunki alienacji majątku kościelnego według KPK 1983*, „Roczniki Nauk Prawnych”, 10(2000), z. 2, s. 95-112; J. Krukowski, *Systemy finansowania instytucji kościelnych w Europie*, s. 15-30.

¹⁹ Por. W. Góralski, W. Adamczewski, *Konkordat między Stolicą Apostolską i Rzeczpospolitą Polską z 28 lipca 1993 r.*, Płock 1994, s. 109-138; J. Krukowski, *Konkordat polski*, s. 165-185; L. Adamowicz, *Prawo majątkowe, podatkowe i celne*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, s. 246-256; P. Stanisławski, *Ubezpieczenia społeczne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe III Rzeczypospolitej*, red. H. Misztal, Lublin-Sandomierz, s. 257-267; P. Stanisławski, *Status ubezpieczeniowy osób duchownych zatrudnionych na podstawie stosunku pracy*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2000, t. 1, s. 101-116; P. Stanisławski, *Ubezpieczenie społeczne duchownych w prawie polskim*, Lublin 2001; J. Krukowski, *Uprawnienia majątkowe instytucji kościelnych*, s. 217-220, 230-238; M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, Warszawa 2003², s. 262-264, s. 271-275; W. Góralski, *Wstęp do prawa wyznaniowego*, Płock 2003, s. 173-181, 184; T. Stanisławski, *Sytuacja prawno-majątkowa Kościoła*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, s. 385-402.

stanowi, że: „Obywatele mają prawo do swobodnego świadczenia na rzecz Kościołów i innych związków wyznaniowych oraz instytucji charytatywno-opiekuńczych”. Ustawodawstwo państwowe stwarza zatem obywatelom możliwość swobodnego dysponowania swym majątkiem na potrzeby Kościoła, a bliższe określenie formy składanych przez nich świadczeń pozostawia prawu kanonicznemu.

Artykuł 21 ust. 1 konkordatu stwierdza, iż w celu zabezpieczenia bazy materialnej dla prowadzenia działalności o charakterze misyjnym, charytatywnym i opiekuńczym instytucje kościelne mogą urządzać zbiórki publiczne. Przepisy ustawy z dnia 15 marca 1933 r. o zbiórkach publicznych²⁰ nie mają jednakże zastosowania do zbierania ofiar na cele religijne, kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, naukową, oświatową i wychowawczą oraz utrzymanie duchownych i członków zakonów, jeżeli odbywają się w obrębie terenów kościelnych, kaplic oraz w miejscach i okolicznościach zwyczajowo przyjętych w danej okolicy i w sposób tradycyjnie ustalony (art. 21 ust. 2 konkordatu). Do tego rodzaju zbiórek można zaliczyć m.in. ofiary składane podczas nabożeństw (zbiórka do puszek lub na tacę, np. na cele charytatywne, na rzecz Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego, seminariów duchownych itp.), zbiórkę podczas wizyty duszpasterskiej, tzw. kołędy. Powyższa zasada jest potwierdzeniem art. 57 ust. 1-2 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Różnica merytoryczna pomiędzy nimi polega na tym, że ustawa wyraźnie określa podmioty uprawnione do organizowania zbiórek publicznych na cele realizowane przez kościelne osoby prawne. Podmiotami tymi są właśnie kościelne osoby prawne.

1.2. FUNDACJE

Kościelne osoby prawne mogą także dla pozyskania środków finansowych na swą działalność zakładać fundacje²¹. Do fundacji

²⁰ Dz. U. nr 22, poz. 162, z późn. zm.

²¹ Por. H. Cioch, *Istota fundacji kościelnych*, w: *Divina et humana. Księga jubileuszowa w 65. rocznicę urodzin Księdza Profesora Henryka Misztala*, red. A. Dę-

tych stosuje się prawo polskie (art. 26 konkordatu). Powyższe zasady konkordatowe są powtórzeniem art. 58 ust. 1 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Do fundacji kościelnych odnoszą się również – jako uszczegółowienie postanowień konkordatu – przepisy dotyczące założenia fundacji oraz nadzoru nad fundacjami zawarte w ustawie o fundacjach z dnia 6 kwietnia 1984 r.²² Ustawodawstwo polskie zawiera jednakże – oprócz przepisów wspólnych dla wszystkich rodzajów fundacji zakładanych przez osoby prawne Kościoła katolickiego, Kościoła prawosławnego, a także innych kościołów i związków wyznaniowych mających indywidualną regulację prawną – „[...] korektę prawa fundacyjnego [...]”²³. Uwzględniając wszystkie wspomniane wyżej przepisy niezależnie od nadzoru państwowego, nadzór nad działalnością fundacji kościelnych sprawuje kościelna osoba prawna, będąca fundatorem lub wskazana w statucie fundacji. W razie nieprawidłowości w zarządzaniu fundacją właściwy organ państwowy zwraca się do kościelnej osoby prawnej sprawującej nadzór nad fundacją, wyznaczając termin nie krótszy jednak niż trzy miesiące na usunięcie nieprawidłowości. Dopiero po bezskutecznym upływie tego terminu można zastosować środki oznaczone w przepisach o fundacjach. W razie natomiast konieczności poddania fundacji zarządowi przymusowemu w myśl przepisów o fundacjach, zarząd ten będzie sprawowała kościelna osoba prawna wyznaczona przez Prezydium Konferencji Episkopatu Polski. W przypadku likwidacji fundacji kościelnej, przy zachowaniu postanowień jej statutu, jej majątek znajdujący się w kraju przechodzi na kościelną osobę prawną nadrzędną, a jeżeli taka osoba nie istnieje lub nie działa w Polsce, to na Konferencję Episkopatu Polski lub Konferencję Wyższych Przełożonych Zakonnych, natomiast o przeznaczeniu jej majątku znajdującego się za granicą decyduje Konferencja Episkopatu Polski lub wyższy przełożony zakonny²⁴.

biński, W. Bar, P. Stanisławski, Lublin 2001, s. 63-72; H. Ciociński, *Prawo fundacyjne*, Warszawa 2002, s. 175-185.

²² Tekst jedn.: Dz. U. z 1991 r., nr 46, poz. 203.

²³ M. Pietrzak, *Prawo wyznaniowe*, 2003², s. 263.

1.3. FUNDUSZ KOŚCIELNY

Kolejnym źródłem finansowania Kościoła w Polsce jest Fundusz Kościelny. Dotacje z Funduszu Kościelnego na działalność instytucji kościelnych mają genezę w ustawodawstwie PRL. Fundusz ten formalnie został ustanowiony na podstawie ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, poręczeniu proboszczom posiadania gospodarstw rolnych i utworzeniu Funduszu Kościelnego²⁵. Na mocy tej ustawy nastąpiło upaństwowienie nieruchomości ziemskich będących własnością jednostek organizacyjnych Kościoła katolickiego i innych związków wyznaniowych. W art. 8 tej ustawy państwo zobowiązane zostało do utworzenia specjalnego Funduszu Kościelnego opartego na dochodach z upaństwowionych nieruchomości kościelnych oraz dotacji państwowych uchwalanych przez Radę Ministrów. Miała to być pewna forma rekompensaty za przejęte przez państwo nieruchomości (co od początku było fikcją). Cele tego funduszu, określone w art. 9 tej ustawy, były następujące: utrzymanie i odbudowa kościołów, udzielanie duchownym pomocy materialnej i lekarskiej oraz organizowanie dla nich domów wypoczynkowych, wykonywanie działalności charytatywno-opiekuńczej. Z Funduszu finansowano m.in. przejętą przez państwo „Caritas”, Polską Radę Ekumeniczną, dotowano Kościoły mniejszościowe. Zdarzało się, że z indywidualnych zapomóg korzystali również księża rzymskokatolicy lojalni jednak wobec władz komunistycznych.

Dopiero w latach 90. wydano akty wykonawcze do ustawy z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki, w których określono zasady działalności Funduszu Kościelnego. Pierwszym z nich jest rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 23 sierpnia 1990 r. w sprawie rozszerzenia zakresu celów Funduszu Kościelnego²⁶, na mocy którego środki Funduszu Kościelnego – oprócz celów

²⁴ Por. art. 58 ust. 2-5 i art. 59 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

²⁵ Dz. U. nr 9, poz. 87, z późn. zm.

²⁶ Dz. U. nr 61, poz. 354.

określonych w art. 9 ust. 1 wyżej wymienionej ustawy – zostały przeznaczone na wspomaganie kościelnej działalności oświatowo-wychowawczej i opiekuńczo-wychowawczej, a także inicjatyw związanych ze zwalczaniem patologii społecznych oraz współdziałania w tym zakresie organów administracji rządowej z Kościołem katolickim oraz innymi kościołami i związkami wyznaniowymi. Ponadto przeznaczono je na pokrywanie całości składki na ubezpieczenie zdrowotne duchownych, z wyjątkiem osób duchownych będących podatnikami podatku dochodowego od osób fizycznych lub zryczałtowanego podatku od przychodów osób duchownych, alumnów wyższych seminariów duchownych i teologicznych, postulików, nowicjuszy i juniorystów i ich odpowiedników, zgodnie z art. 28 ust. 4 ustawy z dnia 23 stycznia 2003 r. o powszechnym ubezpieczeniu w Narodowym Funduszu Zdrowia²⁷. Na opłacenie składek, o których mowa w ust. 4, Fundusz Kościelny otrzymuje dotacje z budżetu państwa (art. 28 ust. 5). Środki z Funduszu Kościelnego przeznaczone są także na pokrywanie części (80%) lub całości składki na ubezpieczenia emerytalne, rentowe i wypadkowe osób duchownych, zgodnie z przepisami ustawy z dnia 13 października 1998 r. o systemie ubezpieczeń społecznych²⁸. Wreszcie Fundusz Kościelny może przekazywać środki finansowe na odbudowę, konserwację i remonty obiektów sakralnych i kościelnych o wartości zabytkowej.

Drugim z aktów wykonawczych jest uchwała Rady Ministrów z dnia 7 listopada 1991 r. w sprawie statutu Funduszu Kościelnego²⁹, na mocy której Funduszowi Kościelnemu nadano statut stanowiący załącznik do uchwały. Określona w nim została struktura organizacyjna i zasady funkcjonowania Funduszu Kościelnego: Fundusz Kościelny nie posiada osobowości prawnej, jest usytuowany w Departamencie Wyznań i Mniejszości Narodowych Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i Administracji. Organem zarządzająco-

²⁷ Dz. U. nr 45, poz. 391.

²⁸ Dz. U. nr 137, poz. 887, z późn. zm.; zob. art. 16 ust. 10, pkt 1-2 oraz art. 18 ust. 4 pkt 5a w powiązaniu z art. 9 ust. 1a ustawy. P. Stanisławski, *Ubezpieczenia społeczne i ubezpieczenie zdrowotne osób duchownych*, w: *Prawo wyznaniowe*, red. H. Misztal, P. Stanisławski, Lublin 2003, s. 408-418.

²⁹ MP nr 39, poz. 279.

wykonawczym jest zarząd, w skład którego wchodzi Dyrektor Departamentu Wyznań i Mniejszości Narodowych i jego zastępcy. Organami opiniodawczymi w zakresie dysponowania środkami Funduszu są przedstawiciele osób prawnych Kościoła katolickiego (pełnomocnicy Konferencji Episkopatu Polski, Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich i Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Żeńskich) oraz innych kościołów i związków wyznaniowych; świadczenia przyznaje zarząd na wniosek wspomnianych kościelnych osób prawnych lub z własnej inicjatywy.

Mechanizm funkcjonowania Funduszu Kościelnego w dalszym ciągu nie jest zgodny z ustawą z dnia 20 marca 1950 r. o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki. Nadal brak jest zapowiedzianej w art. 10 tej ustawy obecności przedstawicieli Kościoła katolickiego oraz innych kościołów i związków wyznaniowych w organie zarządzającym Funduszem Kościelnym. Statut Funduszu przewiduje tylko – jak już wspomniano – opiniowanie wniosków o dotację przez pełnomocników Konferencji Episkopatu Polski, Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Męskich i Konferencji Wyższych Przełożonych Zakonów Żeńskich oraz pełnomocników innych kościołów i związków wyznaniowych³⁰.

Do chwili obecnej nie wydano aktu wykonawczego do wpisanego do art. 8 ustawy o przejęciu przez państwo dóbr martwej ręki postanowienia, aby dochody z ziemskich nieruchomości kościelnych, upaństwowionych na podstawie tej ustawy, były odprowadzane na ten Fundusz. Trudności napotyka oszacowanie wysokości dochodów, jakie państwo uzyskało z nieruchomości kościelnych skonfiskowanych po 1950 r. Dane szacunkowe podają, że państwo przejęło areał ziemi od 90 tys. do 150 tys. hektarów.

Obecnie Fundusz Kościelny zasilany jest z budżetu państwa i korzystają z niego oprócz Kościoła katolickiego także inne kościoły i związki wyznaniowe. W 2002 r. Fundusz Kościelny z budżetu państwa otrzymał dotację w wysokości 95 719 tys. zł³¹. W ustawie budże-

³⁰ Por. § 6 Statutu Funduszu Kościelnego.

³¹ Por. Załącznik nr 2, część 43, dział 758, rozdział 75822 do ustawy budżetowej na rok 2002 z dnia 14 marca 2002 r., Dz. U. nr 30, poz. 275.

towej na 2003 i w projekcie na 2004 r. jest to suma 78 333 tys. zł³². Ponad 90% tej sumy trafiło do Zakładu Ubezpieczeń Społecznych na opłacanie składek z tytułu ubezpieczeń społecznych i zdrowotnych dla osób duchownych. Pozostałe środki idą na remonty obiektów sakralnych oraz wspomaganie działalności charytatywnej i oświatowej.

1.4. DAROWIZNY

Zagadnienie to ma duże znaczenie wśród źródeł finansowania Kościoła i prowadzonych przez niego dzieł. Oznacza bowiem preferencyjne potraktowanie przez ustawodawcę działalności prowadzonej przez kościelne osoby prawne³³. Istota konstrukcji polega na możliwości odliczenia od podstawy opodatkowania podatkiem dochodowym (czyli generalnie od dochodu) kwot darowizn przekazanych kościelnym osobom prawnym na cele kultu religijnego (oraz darowizn przekazanych na cele określone w art. 4 ustawy z dnia 24 kwietnia 2003 r. o działalności pożytku publicznego i wolontariacie³⁴ organizacjom, o których mowa w art. 3 ust. 2 i 3 tejże ustawy, prowadzącym działalność pożytku publicznego w sferze zadań publicznych, określonych w tej ustawie i realizującym je). Podstawę prawną stanowią ustawa z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych³⁵ oraz ustawa z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Aby odliczyć darowiznę na mocy ustawy o podatku dochodowym od osób fizycznych, należy spełnić następujące warunki: po pierwsze – środki finansowe muszą być przekazane na szeroko pojęty cel kultu religijnego, a obdarowanym musi być kościelna osoba prawna; po drugie – wysokość darowizny ustala się na podstawie dowodu wpłaty na konto bankowe (jeśli przedmiotem daro-

³² Por. Załącznik nr 2, część 43, dział 758, rozdział 75822 do ustawy budżetowej na rok 2003 z dnia 18 grudnia 2002 r., Dz. U. nr 235, poz. 1981.

³³ Por. T. Stanisławski, *Sytuacja prawno-majątkowa Kościoła*, s. 394.

³⁴ Dz. U. nr 96, poz. 873.

³⁵ Tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r., nr 14, poz. 176, z późn. zm.

wizny są pieniądze, a nie np. usługi lub towary)³⁶. Łącznie suma tych kwot (wraz z darowanymi na inne cele z tej podstawy prawnej) nie może przekraczać w roku podatkowym 350 zł³⁷. Powyższy limit nie występuje w przypadku darowizny na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą, co wynika z art. 55 ust. 7 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej. Niemniej i w tym przypadku należy spełnić określone warunki: celem darowizny musi być finansowanie działalności charytatywno-opiekuńczej; obdarowana kościelna osoba prawna musi wystawić darczyńcy pokwitowanie odbioru oraz w ciągu dwóch lat od daty darowizny przekazać mu sprawozdanie o przeznaczeniu jej na taką działalność³⁸.

1.5. ZWOLNIENIA CELNE

Na mocy art. 56 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej zwolnione od opłat celnych są dary przesyłane z zagranicy dla kościelnych osób prawnych, przeznaczone na cele kultowe, charytatywno-opiekuńcze i oświatowo-wychowawcze, a także maszyny, urządzenia i materiały poligraficzne oraz papier. Analogiczne zwolnienia dotyczą darów wysyłanych przez kościelne osoby prawne za granicę na rzecz zagranicznych i międzynarodowych instytucji Kościoła katolickiego celem niesienia pomocy ofiarom klęsk żywiołowych oraz osobom znajdującym się w szczególnej potrzebie. Powyższe zwolnienia nie dotyczą samochodów osobowych i wyrobów akcyzowych.

³⁶ Por. Pismo Ministra Finansów z dnia 16 stycznia 2003 r. (nr PB5/KD-033-2-16/03).

³⁷ Por. znowelizowany art. 26 ust. 1 pkt 9b i ust. 5 ustawy z dnia 26 lipca 1991 r. o podatku dochodowym od osób fizycznych.

³⁸ Szerzej na ten temat: T. S t a n i s ł a w s k i, *Darowizny na kościelną działalność charytatywno-opiekuńczą*, „Studia z Prawa Wyznaniowego”, 2001, t. 2, s. 81-92.

1.6. ZWOLNIENIA PODATKOWE

Ustawa z dnia 15 lutego 1992 r. o podatku dochodowym od osób prawnych³⁹ w art. 17 ust. 1 pkt 4a, wchodzącego w skład rozdziału 4 traktującego o zwolnieniach przedmiotowych, stanowi, że wolne od podatku są dochody kościelnych osób prawnych, które pochodzą z niegospodarczej działalności statutowej. W tym zakresie kościelne osoby prawne nie mają obowiązku prowadzenia dokumentacji wymaganej przez przepisy ordynacji podatkowej (lit. a). Ponadto wolne od podatku są dochody kościelnych osób prawnych, które pochodzą z pozostałej działalności, ale w części przeznaczony na cele kultu religijnego, oświatowo-wychowawcze, naukowe, kulturalne, charytatywne, opiekuńcze oraz na konserwację zabytków, prowadzenie punktów katechetycznych, inwestycje sakralne w zakresie budowy, rozbudowy i odbudowy kościołów oraz kaplic, adaptację innych budynków na cele sakralne, a także innych inwestycji przeznaczonych na punkty katechetyczne i zakłady charytatywno-opiekuńcze (lit. b). W punkcie 4b prawodawca stanowi, że wolne od podatku są również dochody spółek, których jedynymi udziałowcami (akcjonariuszami) są kościelne osoby prawne, w części przeznaczony na cele wymienione w pkt 4a, lit. b. Odpowiednie unormowania zawiera również art. 55 ust. 1-3 ustawy o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

Artykuł 55 w ust. 4-6 zawiera również inne zwolnienia, mianowicie – od opodatkowania (i od świadczeń na fundusz gminny i fundusz miejski), od nieruchomości lub ich części, stanowiących własność tych osób lub używanych przez nie na podstawie innego tytułu prawnego na cele niemieszkalne z wyjątkiem części zajmowanej na wykonywanie działalności gospodarczej, od opodatkowania podatkiem od nieruchomości (oraz od świadczeń na fundusz gminny i fundusz miejski). To zwolnienie obejmuje nieruchomości lub ich części przeznaczone na cele mieszkalne duchownych i członków zakonów, jeżeli są wpisane do rejestru zabytków, służą jako internaty przy szkołach i seminariach duchownych, domy zakonów

³⁹ Tekst jedn.: Dz. U. z 2000 r., nr 54, poz. 654, z późn. zm.

kontemplacyjnych, domy formacyjne zakonów i domy księży emerytów (sióstr emerytek); znajdują się w budynkach kurii diecezjalnych i biskupich, zakonnych zarządów generalnych i prowincjalnych, w Sekretariacie Prymasa Polski i w Sekretariacie Konferencji Episkopatu Polski. Ostatnią grupę tworzą zwolnienia od podatku od spadków i darowizn oraz od czynności cywilnoprawnych (opłaty skarbowej) – w sytuacji nabywania i zbywania rzeczy i praw majątkowych przez kościelne osoby prawne w drodze czynności prawnych oraz spadkobrania, zapisu i zasiedzenia, jeżeli ich przedmiotem są rzeczy i prawa nieprzeznaczone do działalności gospodarczej, sprowadzane z zagranicy urządzenia i materiały poligraficzne oraz papier.

Należy zaznaczyć, iż w pozostałych przypadkach (podatek od towarów i usług – VAT i podatek akcyzowy) kościelne osoby prawne podlegają ogólnym uregulowaniom. Ponadto kościelne jednostki organizacyjne, nieposiadające osobowości prawnej, działające jednak w ramach kościelnych osób prawnych (wydawnictwa, zakłady wytwórcze, usługowe i handlowe, charytatywno-opiekuńcze, szkoły i placówki oświatowo-wychowawcze), mogą być na wniosek kościelnej osoby prawnej uznane przez właściwą izbę skarbową za odrębne podmioty podatkowe.

2. PRZEPISY PRAWA KANONICZNEGO

Ogólna norma odnośnie do nabywania dóbr przez Kościół stanowi: „Kościół może nabywać dobra doczesne wszystkimi sprawiedliwymi sposobami prawa czy to naturalnego, czy pozytywnego, którymi wolno innym nabywać” (kan. 1259 KPK)⁴⁰. Kościół może działać zarówno na podstawie prawa naturalnego, jak i obowiązującego prawa pozytywnego, kanonicznego czy państwowego. Wykluczone są jednak pozaprawne sposoby nabywania majątku. Tak więc kan. 1259 KPK ma na celu podkreślenie i zabezpieczenie swobody Koś-

⁴⁰ Por. kan. 1010 KKKW; H. Schwen den we in, *Rechtsformen des kirchlichen Gütererwerbes*, w: *Administrator bonorum. Oeconomus tamquam paterfamilias*. S. Ritter zum 70 Geburtstag, hrsg. H. Paarhammer, Salzburg 1987, s. 165-170.

ciola – na równi z państwem i innymi osobami prawnymi – do nabywania dóbr⁴¹.

Z celami, którym służy mienie kościelne, a także teoretycznym prawem Kościoła do nabywania majątku łączy się norma praktyczna – prawo do otrzymywania i wymagania świadczeń od wiernych (por. kan. 1260 KPK). Generalnie nie da się określić sposobów ich pozyskiwania. Kan. 1260 KPK stanowi: „Kościół posiada wrodzone prawo⁴² domagania się od wiernych dostarczenia tego, co jest konieczne dla osiągnięcia właściwych mu celów”. Prawo to nie może być ograniczone tylko do wymagania⁴³ środków finansowych na rzecz Kościoła, gdyż *ius exigendi quae sint necessaria* posiada szerszy zakres⁴⁴. Generalnie jednak odnosi się ono do świadczeń materialnych koniecznych do realizacji celów właściwych misji Kościoła. Zwrot „[...] środki, które są konieczne [...]”⁴⁵ albo „[...] dostarczanie tego, co jest konieczne [...]”⁴⁶, w powyższym kontekście dotyczy zarówno dobrowolnych ofiar, jak i obowiązkowych świadczeń.

Obowiązkowymi świadczeniami według KPK są daniny⁴⁷ (*subventiones rogatae*), stanowiące zwyczajny środek nabywania majątku przez Kościół. W odniesieniu do nich Konferencja Biskupów powinna wydać odpowiednie przepisy szczegółowe. Sama też powinna się

⁴¹ Por. W. Schulz, *Erwerbsfreiheit*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1259/3.

⁴² W kan. 1011 KKKW jest zawarta analogiczna norma, w jej uzasadnieniu pomija się jednak zwrot *ius nativum*. Treść kanonu brzmi następująco: „Kompetentna władza ma prawo domagania się (*ius est exigendi*) od chrześcijan tego, co jest konieczne dla celów własnych Kościoła”.

⁴³ W czasie prac Komisji do Spraw Reformy CIC 1917 żądano zastąpienia słowa *exigendi* w zwrocie *ius exigendi* („prawo wymagania”) – por. can. 1496 CIC 1917 – innym łagodniejszym terminem, np. *petendi*, *colligendi* (w znaczeniu *ius sibi providendi necessaria*). Konsultorzy przyjęli wprawdzie jednogłośnie zwrot *ius exquirendi*, w ostatecznej redakcji powrócono jednak do pierwotnej wersji. Por. „Communicatio-nes”, 12(1980), s. 400.

⁴⁴ Por. W. Schulz, *Recht auf finanzielle Unterstützung*, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1260/4.

⁴⁵ Por. W. Wójcik, *Dobra doczesne Kościoła*, s. 53.

⁴⁶ Por. KPK, kan. 1260 (tłum. E. Szafrrowskiego).

⁴⁷ Por. kan. 1262 KPK.

zwrócić z prośbą o te daniny do wiernych. Prawodawca zamierzał w ten sposób podkreślić, iż z jednej strony jest to obowiązek, z drugiej zaś strony chodzi o wsparcie udzielone Kościołowi nie tyle pod przymusem, ile z wewnętrznego przekonania. W czasie prac Komisji do Spraw Reformy CIC 1917⁴⁸ widoczne było niezdecydowanie konsultorów odnośnie do charakteru powyższego świadczenia – czy ma być ono obowiązkowe⁴⁹, czy dobrowolne⁵⁰. Oprócz danin do świadczeń obowiązkowych należą: podatki⁵¹ (*tributa*), opłaty⁵² (*taxas*) za akty władzy wykonawczej dobrowolnej lub wykonanie reskryptów⁵³ Stolicy Apostolskiej, ofiary⁵⁴ (*oblaciones*) składane z okazji sprawowania sakramentów i sakramentaliów, ofiary mszalne⁵⁵ (*stips oblata*), opłaty sądowe⁵⁶ (*expensas iudiciales*) oraz inne świadczenia, jak np. zbiórki na zabezpieczenie pomocy socjalnej duchownym i innym pra-

⁴⁸ Na temat historii kodyfikacji powyższej normy zob.: W. Schulz, *Erbetene Beiträge w: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1262/1-4.

⁴⁹ „Exinde sequitur novus canon de obligatione correlativa ex parte fidelium contribuendi ut Ecclesia dictos fines assequi possit”. „Communicationes”, 5(1973), s. 94.

⁵⁰ „Fideles tamen suasionem magis quam coactionem inducendi sunt ut subsidia Ecclesiae conferant per obventiones rogatas et iuxta normas a Conferentia Episcopali probatas”. Tamże, s. 95.

⁵¹ Por. kan. 1263 KPK; kan. 1012 KKKW. Forma ta jest czymś wyjątkowym i wymaga uwzględnienia kontekstu historycznego, politycznego i społecznego, w którym dany Kościół lokalny funkcjonuje. Stąd też klauzula w kan. 1263, który pozwalając biskupowi diecezjalnemu nałożyć umiarkowany i proporcjonalny do dochodów podatek na osoby fizyczne i prawne niepubliczne tylko w wypadku poważnej konieczności, zastrzega jednak „zachowanie ustaw i zwyczajów partykularnych, które przyznają im większe uprawnienia”.

⁵² Por. kan. 1264 n. 1 KPK; kan. 1013 § 1 KKKW.

⁵³ Por. kan. 59-75 KPK; kan. 1527-1530 KKKW.

⁵⁴ Por. kan. 1264 n. 2 KPK; kan. 1013 § 1 KKKW.

⁵⁵ Por. kan. 945-958 KPK; kan. 715-717 KKKW. Niektórzy autorzy ofiary mszalne klasyfikują jako ofiary dobrowolne. Por. T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 2: *Lud Boży, jego nauczanie i uświęcanie*, Olsztyn 1992, s. 399; P. H e m p e r e k, *Reforma uprawnień w zakresie stypendiów mszalnych*, „Roczniki Teologiczno-Kanoniczne”, 22(1975), z. 5, s. 24. Inaczej: W. Schulz, *Recht auf finanzielle w: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1260/4; W. Wójcik, *Dobra doczesne Kościoła*, s. 58.

⁵⁶ Por. kan. 1649 KPK; kan. 1335 KKKW.

ownikom kościelnym⁵⁷ lub *seminaristicum*⁵⁸. Do dobrowolnych ofiar zalicza się: kolekty⁵⁹ (*stips*), pobożne wole⁶⁰ (*piae voluntates*), pobożne fundacje⁶¹ (*piae foundationes*).

Z prawem Kościoła unormowanym w kan. 1260 KPK łączy się najpierw prawo wiernych do przekazywania Kościołowi środków materialnych⁶²: „Wierni mają prawo przekazywać dobra doczesne na korzyść Kościoła”⁶³. Powyższa norma ma na celu obronę wolności wiernych do przekazywania dóbr doczesnych na rzecz Kościoła i zapobieżenie ewentualnym ograniczeniom ze strony państwa⁶⁴. Jest to norma wyrażająca subiektywne, podmiotowe prawo wiernych. Nie było jej w CIC 1917 ani w schematach księgi V nowego Kodeksu. Została włączona dopiero w sesji w 1979 r.⁶⁵

Sposób realizacji tego prawa może dokonać się w formie ofiar, darowizn, zapisów testamentowych, pobożnych fundacji. Dyspozycję kan. 1261 § 1 KPK należy traktować przy tym jako normę generalną⁶⁶ dla szczegółowych regulacji prawnych dotyczących *piae voluntates*. Domniemywa się, że ofiary przekazane przełożonym lub administratorom jakiegokolwiek kościelnej osoby prawnej (publicznej lub prywatnej) – o ile nie stwierdzono czegoś innego – zostały złożone na własność tejże osoby prawnej⁶⁷. Ofiary te nie mogą być odrzucone, jeśli nie istnieje słuszny powód, a przy rzeczach o większej wartości – jedynie za zezwoleniem ordynariusza w wymaganych do tego przy-

⁵⁷ Por. kan. 281 § 2; 231 § 2; 1274 § 2-3 KPK; kan. 390 § 1; 1021 § 2-3 KKKW.

⁵⁸ Por. kan. 264 KPK; kan. 341 KKKW.

⁵⁹ Por. kan. 1265-1266 KPK; kan. 1014-1015 KKKW.

⁶⁰ Por. kan. 1299-1302 KPK; kan. 1043-1046 KKKW.

⁶¹ Por. kan. 1303-1310 KPK; kan. 1047-1054 KKKW.

⁶² Por. R. S a g m e i s t e r, *Oblationes Fidelium – in kirchenrechtlicher und moral-theologischer Sicht*, w: *Administrator bonorum. Oeconomus tamquam paterfamilias. S. Ritter zum 70 Geburtstag*, hrsg. H. Paarhammer, Salzburg 1987, s. 376.

⁶³ Kan. 1261 § 1 KPK; por. DB 6,17; DK 20; KDK 88; EI 117.124-129,133,134; can. 1513 CIC 1917.

⁶⁴ W. S c h u l z, *Freie Vermögenszuwendung w: Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1261/1-2.

⁶⁵ Por. „Communicationes”, 12(1980), s. 401.

⁶⁶ Por. W. S c h u l z, *Freie Vermögenszuwendung*, can. 1261/1.

⁶⁷ Por. kan. 1267 § 1 KPK; kan. 1016 § 2 KKKW.

padkach⁶⁸. Wreszcie ofiary złożone przez wiernych na określony cel mogą być przeznaczone wyłącznie na ten cel⁶⁹.

Prawu zawartemu w kan. 1260 KPK odpowiada korelatywny obowiązek wiernych składania świadczeń na potrzeby Kościoła. Został on wyrażony w kan. 222 § 1 KPK, w którym czytamy: „Wierni mają obowiązek zarządzać potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do sprawowania kultu Bożego, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest konieczne do godziwego utrzymania szafarzy”⁷⁰. Są to cele właściwe misji Kościoła i tylko na te cele można się domagać od wiernych środków materialnych⁷¹. Obowiązek ten opiera się na fakcie przynależności wszystkich wiernych na mocy sakramentu chrztu świętego do wspólnoty ludu Bożego⁷², współodpowiedzialności za realizację posłannictwa Kościoła, bowiem „[...] wspomaganie Kościoła przez wiernych pozostaje w ścisłym związku z realizacją celów Kościoła [...]”⁷³ oraz naturalnej solidarności wobec własnej wspólnoty. Należy on do podstawowych obowiązków wszystkich wiernych i sięga czasów założenia Kościoła. Również termin *subvenire* – „pomagać”, „przyjść z pomocą”, „wspomagać” – użyty w normie, zdaje się potwierdzać powyższe uzasadnienie.

⁶⁸ Por. kan. 1267 § 2 KPK; kan. 1016 § 3 KKKW.

⁶⁹ Por. kan. 1267 § 3 KPK; kan. 1016 § 1 KKKW; W. Wójcik, *Dobra doczesne Kościoła*, s. 59-61; R. Sagmeister, *Oblationes Fidelium*, s. 376-377.

⁷⁰ Por. kan. 25 § 1 KKKW: „Chrześcijanie mają obowiązek zarządzić potrzebom Kościoła, aby posiadał środki konieczne do realizowania własnych celów, przede wszystkim do sprawowania kultu, prowadzenia dzieł apostołstwa oraz miłości, a także do tego, co jest potrzebne do godziwego utrzymania szafarzy”.

⁷¹ Por. W. Schulz, *Recht auf finanzielle*, can. 1260/3.

⁷² Por. kan. 96, 204 KPK; kan. 7 § 1 KKKW; W. Schulz, *Recht auf finanzielle*, can. 1260/5.

⁷³ T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4: *Dobra doczesne Kościoła. Sankcje w Kościele. Procesy*, Olsztyn 1994, s. 32; por. M. Kaiser, *Die Kirchenglieder*, w: *Grundriss des nachkonziliaren Kirchenrechts*, hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1980, s. 111-120, zwłaszcza 112-115; M. Kaiser, *Die rechtliche Grundstellung der Christgläubigen*, w: *Handbuch des katholischen Kirchenrechts*, hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 171-184, zwłaszcza 175-176.

Fakt, że należy on do podstawowych obowiązków wszystkich wiernych, nie ulega wątpliwości, ponieważ prawodawca posłużył się w tekście normy zwrotem: *Christifidelibus obligatione tenentur*⁷⁴. Tym samym sformułowanie to pozostaje w zgodzie z wyraźnym stwierdzeniem soborowego *Dekretu o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*, gdzie mowa jest o *vera obligatio* (nr 20). Skoro zatem obowiązek ten znalazł się w KPK, to powinien wynikać nie tylko z moralnego zobowiązania, ale również z *obligatio iuridica*⁷⁵. To prawne zobowiązanie powinno być jednakże – według De Paolisa – bliżej określone „[...] per legem sive universalem sive particularem vel per praeceptum”⁷⁶. W czasie prac Komisji do Spraw Reformy CIC 1917 zastanawiające było niezdecydowanie konsultorów odnośnie do charakteru powyższego zobowiązania. Z jednej strony chciano je prawnie obwarować, z drugiej natomiast cofnięto się przed sformułowaniem dyspozycji opatrzonej sankcją karną. Ostatecznie obowiązek ten nie został wyraźnie wzmocniony żadną kanoniczną sankcją, „[...] quod quidem sensibilitati hodiernae parum convenit”⁷⁷. Kościołowi bowiem przysługują tylko duchowe środki nacisku, a stosowanie dziś interdyku czy ekskomuniki z powodu zaległości w świadczeniach na rzecz Kościoła jest nie do pomyślenia⁷⁸. W praktyce są to tylko zobowiązania naturalne, dlatego też zgodnie z kan. 222 KPK należy stosować środki duszpasterskie, a nie prawne⁷⁹.

Podstawą bazy finansowej Kościoła są przede wszystkim dobrowolne ofiary wiernych⁸⁰. Wtórne znaczenie mają dopiero ofiary (*oblaciones*) świadczone duchownym za ich posługę. Prawodawca kościelny definiuje *oblaciones* jako ofiary składane z okazji udzielania sakra-

⁷⁴ Por. kan. 222 § 1 KPK; kan. 25 § 1 KKKW.

⁷⁵ Por. V. De Paolis, *De bonis Ecclesiae temporalibus. Adnotationes in Codicem. Liber V*, Romae 1986, s. 63.

⁷⁶ Tamże.

⁷⁷ „Communicationes”, 12(1980), s. 400.

⁷⁸ Por. E. Isele, *Grundprobleme des kirlichen Vermögensrechts*, w: *Grundriss der nachkonziliaren Kirchenrechts*, hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1980, s. 693.

⁷⁹ Por. W. Schulz, *Recht auf finanzielle*, can. 1260/5.

⁸⁰ Por. R. Sagmeister, *Oblaciones Fidelium*, s. 377.

mentów i sakramentaliów oraz jakichkolwiek innych celebracji liturgicznych⁸¹, a nie za nie⁸². Tekst normy unika pojęcia *taxa*, które odnosi się do opłat za różne akty władzy wykonawczej dobrowolnej lub za wykonanie reskryptów Stolicy Apostolskiej⁸³. Wyraża przez to myśl, że nie chodzi tutaj o zapłatę za wykonaną pracę, lecz o dar, dzięki któremu wierni przyczyniają się do utrzymania duchownych i do prowadzenia działalności apostolskiej⁸⁴. Chociaż *oblaciones* są składane przez wiernych z okazji czynności liturgicznych wykonywanych przez Kościół i posiadają element kontraktu dwustronnego (*do ut facias*) oraz należą do świadczeń obowiązkowych⁸⁵, będący w potrzebie nie powinni być pozbawieni pomocy sakramentów z racji swego ubóstwa⁸⁶. Są to zatem ofiary obowiązkowe względne, dlatego też sprawowanie sakramentów⁸⁷ i sakramentaliów⁸⁸ nie może być uzależnione od opłaty. Kościół od początku swego istnienia nie tylko wspomagał biednych, przeznaczając na ich wsparcie część składanych ofiar, ale uważał się – już od czasów apostoelskich – za „skarbnika ubogich”⁸⁹ i traktował osoby, które nie były w stanie składać ofiar materialnych,

⁸¹ Por. kan. 1264 KPK; kan. 1013 § 1 KKKW.

⁸² Por. R. Sagmeister, *Oblaciones Fidelium*, s. 371-382, zwłaszcza 375-377; R. Potz, *Der Erwerb von Vermögen*, w: *Grundriss der nachkonziliaren Kirchenrechts*, hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1980, s. 715-716; R. Potz, *Der Erwerb von Kirchenvermögen*, w: *Handbuch der katholischen Kirchenrechts*, hrsg. J. List, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 883-884.

⁸³ Por. kan. 1264 n. 2 KPK; kan. 1013 § 1 KKKW.

⁸⁴ Por. J. Huber, *Das Recht der Kirche auf Erwerb, Besitz, Verwaltung und Veräußerung von Kirchenvermögen*, s. 7 (mps w posiadaniu autora).

⁸⁵ Por. W. Schulz, *Recht auf finanzielle*, can. 1260/4; W. Wójcik, *Dobra doczesne Kościoła*, s. 57; T. Pawluk, *Prawo kanoniczne według Kodeksu Jana Pawła II*, t. 4, s. 33.

⁸⁶ Por. kan. 848; 945 § 2 KPK; kan. 716 KKKW.

⁸⁷ Por. kan. 840 KPK; kan. 667 KKKW.

⁸⁸ Por. kan. 1166 KPK; kan. 867 § 1 KKKW.

⁸⁹ Wskazuje na to zwrot *praesertim erga egenos* w kan. 1254 § 2 KPK, który pochodzi z nr 17 *Dekretu o posłudze i życiu kapłanów „Presbyterorum ordinis”*. Por. W. Schulz, *Grundfragen kirchlichen Vermögensrechts*, w: *Handbuch der katholischen Kirchenrechts*, hrsg. J. Listl, H. Müller, H. Schmitz, Regensburg 1983, s. 863; V. De Paolis, *I beni temporalis della Chiesa*, Bologna 1995, s. 250-260. Szerzej na ten temat zob.: D. Faltin, *De obligatione impediti fructus benefici superfluos pro pauperibus aut piis causis*, Romae 1963; W. Schulz, *Vermögensfähigkeit-Zweckgebun-*

za pełnoprawnych członków, bowiem „[...] ofiarność na rzecz Kościoła nigdy nie należała do kryteriów przynależności doń”⁹⁰.

UWAGI KOŃCOWE

Współcześnie Kościół katolicki w Polsce czerpie środki materialne na prowadzenie swej misji z różnych źródeł. Należą do nich: dobra własne (ruchome i nieruchome) instytucji kościelnych, mienie fundacji kościelnych, dobrowolne świadczenia ze strony wiernych (pieniężne i w naturze), spadki, zapisy, darowizny krajowe i zagraniczne, dotacje i subwencje ze strony państwa (np. Funduszu Kościelnego) lub innych instytucji na rzecz działalności prowadzonej przez kościelne osoby prawne, do których państwo zobowiązuje się z tytułu rekompensaty za przywłaszczone nieruchomości bądź z tytułu wkładu, jaki podmioty kościelne wnoszą do życia publicznego na równi z podmiotami świeckimi (państwowymi i pozarządowymi), dochody z imprez i zbiórek publicznych, opłaty za usługi świadczone przez kościelne instytucje charytatywno-opiekuńcze, dochody z działalności gospodarczej prowadzonej przez „Caritas Polską” i „Caritas” diecezji bezpośrednio lub w formie wyodrębnionych zakładów, dochody innych instytucji kościelnych, także prowadzących działalność gospodarczą⁹¹.

Zazwyczaj sprawy majątkowe instytucji Kościoła katolickiego są przedmiotem regulacji konkordatowych. Konkordat polski w sprawach majątkowych nie wprowadza jednakże nowych regulacji w stosunku do regulacji ustawowych obowiązujących w momencie podpisania go (z wyjątkiem zobowiązania do subwencji na rzecz Papieskiej Akademii Teologicznej w Krakowie). Artykuł 22 ust. 2 konkordatu

denheit, w: *Münsterischer Kommentar zum Codex Iuris Canonici to von 1983*, hrsg. K. Lüdicke, can. 1254/5.

⁹⁰ R. Sobański, *Baza finansowa Kościołów*, s. 11.

⁹¹ Por. art. 40 ustawy z dnia 17 maja 1989 r. o stosunku Państwa do Kościoła katolickiego w Rzeczypospolitej Polskiej.

w tym przedmiocie stanowi: „Przyjmując za punkt wyjścia w sprawach finansowych instytucji i dóbr kościelnych oraz duchowieństwa obowiązujące ustawodawstwo polskie i przepisy kościelne. Układające się Strony stworzą specjalną komisję, która zajmie się koniecznymi zmianami. Nowa regulacja uwzględni potrzeby Kościoła, biorąc pod uwagę jego misję oraz dotychczasową praktykę życia kościelnego w Polsce”.

Z powyższego tekstu wynika, że Stolica Apostolska i państwo polskie na mocy konkordatu zobowiązują się do zachowania w sprawach regulacji finansowych i majątkowych Kościoła *status quo*, czyli respektowania rozwiązań ustawowych obowiązujących w momencie podpisania konkordatu, a także do powołania specjalnej komisji parytetowej, która zajmie się negocjowaniem nowych rozwiązań w tych sprawach. Dlatego w debacie, jaka w latach 1993-1997 toczyła się wokół ratyfikacji konkordatu, a zwłaszcza wokół art. 22 oraz art. 15 ust. 3, art. 16 i art. 17, wysuwano aprioryczne zarzuty, jakoby konkordat wprowadzał ogromne obciążenia finansowe państwa na rzecz Kościoła katolickiego. Kontrowersje te były bardziej emocjonalne niż rzeczowe, w rzeczywistości bowiem okazało się, że miały się one z prawdą⁹².

⁹² Por. J. Krukowski, *Uprawnienia majątkowe instytucji kościelnych*, s. 218.